

UNIVERSITATEA "BABEȘ-BOLYAI" CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ ȘI COMPARATĂ

LIRICA LUI LUCIAN BLAGA
ÎN SPAȚIUL CULTURAL ȘI LINGVISTIC GERMAN.
STUDIU COMPARATIV DE TRADUCERI

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Vasile Voia

Doctorand

Ilea Melania-Iulia

CLUJ-NAPOCA, 2013

CUPRINS

INTRODUCERE.....	1
I. TRADUCĂTORII POEZIEI LUI LUCIAN BLAGA ÎN LIMBA GERMANĂ	4
II. FONDUL	35
A. SUBIECTIVITATE, INTERSUBIECTIVITATE ȘI COGNITIVISM ÎN ANALIZA TRADUCERILOR	36
B. STUDIU COMPARATIV	54
1. Despre intuiție ca formă de cunoaștere	54
2. Strop cu strop se scurge viața din trup	57
3. Adversarul personificat	61
4. Sufletul, robul trupului?	63
5. Timpul subiectiv și mișcarea în spațiu	64
6. Despre a auzi cu ajutorul văzului	69
7. A da glas dorului prin cântec	72
8. Când înțelesul lui <i>de</i> este <i>făcut din</i>	76
9. Universul, <i>nepătrunsul</i> fizic și mental	77
10. Metafore de tip container, structural și orientațional. Despre <i>joc</i>	80
11. Starea solidă devine lichidă	82
12. Visul este o substanță ce umple capul	84
13. Metafora zâmbetului	85
14. Amurgul la propriu și la figurat	86
15. Inamicul care orbește	87
16. Zgomotul de valuri ce se aude din scoică	88
17. Imagini mentale	89
18. Fluiditatea luminii și a păcii	90
19. Metafora de înrudire	92
20. Personificarea înțelepciunii	94
21. „Tu” și „eu”	95
22. Două moduri de percepție a vrăjii	96
23. Echivalența dintre căpătâi și marginea patului	97
24. A vărsa privirea	98
25. Marea de întuneric sau marea întunecată	99
26. Natura somnoroasă	100
27. Miros de ger	102
28. Gardul, simbol al distanțării	102
29. Macul roșu	104
30. Traducerea lui <i>pe</i>	105
31. Metafora timpului și verbul <i>a curge</i>	106
32. Cromatica instinctuală	107
33. Valurile	108
34. Corpul, cămin al sufletului	108
35. Obiectul nebunie	109
36. Râsul durerilor	112
37. Forma verbală	113
38. Clipele timpului	114
39. Vestul și apusul poetic	116
40. Sălbăticia în locul pustietății	117
41. Dinamismul	118

42. Natura: zeu, om și animal	119
43. Toaca și încărcătura spirituală	121
44. Dezbracă-te de efemer!	122
45. Oglindire	123
46. Jocul, dans și dinamism	126
47. A înțelege viața în termenii unei călătorii	128
48. Satul însuflețit	129
49. Transformarea	130
50. Metafora călătoriei	131
51. Expresii lingvistice învechite	132
52. Forme de plural	133
53. Lumină sau călătorie?	134
54. Lacrima ce izvorăște din ochi	136
55. Menire – meserie	137
56. Mișcarea pe cărarea mentală	139
57. Împlinirea și umplerea	140
58. Îmbrățișarea	142
59. A dăntui	144
60. Metafora eternei treceri	145
61. Înfrunzirea	146
62. Alergătorul	148
63. Expresia „a da în”	149
64. Proba timpului	151
65. Teritoriul inaccesibil	155
66. Imposibilitatea ajungerii la destinație	157
67. Experiența emoțională conceptualizată ca frig și căldură	160
68. Amenințarea venită din partea dușmanului	162
69. Diateza verbală și planul metaforic	164
70. Viața este o călătorie, mereu spre aceeași destinație	166
71. Ascensiune (mișcare pe verticală) sau distanță (mișcare pe orizontală)	170
72. Neconcordanța dintre durata nopții și mantaua nopții	171
73. Încercările vieții	172
74. Curgerea apei și a timpului	174
75. Pasărea	175
76. Conceptualizarea stării emoționale a spaimei	177
77. Schema mișcării	178
78. Metafora din umbra personificării	180
79. Vremea și timpul	181
80. Despre intensitatea luminii	183
81. A-și căuta destinul	185
82. Ciclul de viață al stelelor și destinul omului	186
83. A sări zăplazul vremii	187
84. Noi și strămoșii; tulpina și rădăcina unei plante	189
III. FORMA	192
CONCLUZII	211
BIBLIOGRAFIE	216
ANEXE (LISTA NUMERICĂ A TRADUCERILOR + POEZII BLAGIENE)	

REZUMAT

LIRICA LUI LUCIAN BLAGA ÎN SPAȚIUL CULTURAL ȘI LINGVISTIC GERMAN. STUDIU COMPARATIV DE TRADUCERI

Cuvinte cheie: *traducere de poezie, metaforă conceptuală, lingvistică cognitivă, studiu comparativ de traduceri, aspectul psiho-lingvistic în analiza traducerilor, spațiul lingvistic și cultural german, echivalență, înțelegere, subiectivitate, fond, formă.*

Această lucrare se înscrie în proiectul de popularizare a poeziei lui Lucian Blaga în spațiul lingvistic și cultural german și își demonstrează noutatea prin extinderea cercetării în interiorul studiilor comparative de traduceri, reprezentând, astfel, o abordare a analizei contrastive din perspectiva metaforei cognitive, luminând – din unghi filologic – o nouă cale de acces la probleme de ordinul traducerii de poezie.

Obiectivul cercetării îl constituie, pe lângă intenția de identificare a urmelor marelui poet român Lucian Blaga în spațiul lingvistic și cultural german, semnalarea unor neconcordanțe specifice, născute în cadrul procesului de transfer al materialului literar din limba română în limba germană.

Obiectul analizei îl reprezintă setul de traduceri germane din poezia blagiană, așa cum sunt ele, eterogene, congeniale sau imperfecte. Contrar ideilor vehiculate, din acest studiu rezultă că ecoul poetului răsună în limba germană prin cuvintele unui număr suficient de mare de traducători versați și buni cunoscători ai ambelor limbi.

Contribuția științifică a lucrării se răsfrânge asupra peisajului traducerii de poezie, respectiv asupra unor sensibilități de ordin lingvistic și cultural, strâns legate de felul în care se petrece înțelegerea limbajului poetic-figurat în limba română și în limba germană, proces ce întâmpină greutăți, care, totuși, nu blochează transferul dintr-o limbă în alta. Nu este întărită teza intraductibilității unei opere poetice, cu toate că sunt semnalate adesea așa numite impedimente de ordin lingvistic, dar și cultural, determinate de *felul de a gândi* într-o anumită limbă, care îngreunează, realmente, munca traducătorilor.

Din această perspectivă este atinsă chestiunea necesității **retraducerii** în timp a unei opere literare, întreprindere întemeiată, tocmai datorită faptului că majoritatea poeziilor traduse cunosc cel puțin două variante germane, unele chiar și opt.

Elucidarea problemei retraducerii orientează studiul în discuție în direcția filosofiei limbajului, impunând înglobarea elementelor ce țin de hermeneutică – știința și arta interpretării – pentru a scoate în evidență faptul că fiecare nouă variantă de traducere are drept scop *mobilizarea, modificarea și îmbogățirea* recepției autorului tradus, într-un anumit spațiu cultural. În această ordine de idei, individualității fiecărei variante germane în parte îi revine o deosebită importanță, tocmai datorită imposibilității suprapunerii lor, cu toate că iau naștere din aceeași sămânță – din original. Acest fapt justifică abordarea laturii subiectivității, sesizabilă nu doar la nivelul fiecărei versiuni de traducere în parte, ci însuși la nivelul metodologiei aplicate aici.

Cu toate acestea cercetarea tinde spre obiectivitate, în măsura în care cadrul teoretic asumat permite acest lucru. Trecerea de la subiectivitate la obiectivitate este adusă la îndeplinire cu ajutorul intersubiectivității, concept înțeles drept punte de legătură dintre cunoștințe individuale și experiențe comune, dintre sine și lume, mecanismul mental aflat la baza sa fiind accentuat. La nivelul traducerii este reliefată manifestarea pronunțată a intersubiectivității, fiind subliniat caracterul bilateral al sistemului de comunicare aflat la temelia tălmăcirilor literare. Importanță deosebită este acordată mecanismului mental, constituent al procesului de gândire și exprimare prin intermediul unei limbi, care reprezintă centrul de interes al lingvisticii (semanticii) și al psihologiei cognitive.

Cea mai mare parte a studiului comparativ de traduceri se scaldă în lumina **metaforei cognitive** (conceptuale), teorie preluată din lingvistica cognitivă și dezvoltată de George Lakoff și Mark Johnson. Privită în această lumină, natura metaforei este una conceptuală, ea definindu-se ca element omniprezent în limbă și în gândire, acesteia revenindu-i un rol bine determinat în înțelegerea lumii înconjurătoare. Potrivit teoriei cognitive, „metafora încetează a mai fi instrumentul unic al imaginației creative literare; ea devine un instrument cognitiv valoros, fără de care nu ar putea trăi nici poezii și nici oamenii de rând”¹.

Punctul central al cadrului teoretic îl reprezintă ideea existenței unor metafore, atât în limba germană, cât și în limba română, ce pot fi sistematizate. Chestiunea sistematizării se află în strânsă dependență de *sistemul conceptual* al unei culturi. În legătură cu sistemul conceptual, autori precum George Lakoff și Mark Johnson afirmă că este „produs al unui grup de persoane și al modului în care acest grup de persoane interacționează cu mediul fizic și cultural”, fiind

¹ Zoltán Kövecses, *Metaphor. A Practical Introduction. Second Edition*, New York, Oxford University Press, 2010, p. XI

„în rădăcinat în experiența omului cu lumea înconjurătoare”². Sistemul conceptual, în viziunea autorilor amintiți, joacă un rol cheie în definirea realității cotidiene, oferind modelul de acțiune și de gândire al individului și având o natură preponderent metaforică. Cu toate acestea, Lakoff și Johnson subliniază că sistemul conceptual nu este ceva de care individul este pe deplin conștient, întrucât în majoritatea întreprinderilor sale, acesta gândește și acționează mai mult sau mai puțin automat, urmând o anumită traiectorie. Așa cum afirmă autorii, nu se cunosc multe despre traiectoria adusă în discuție, motiv pentru care Lakoff și Johnson îndeamnă la îndreptarea privirii către limbă. De vreme ce comunicarea se bazează pe același sistem conceptual după care se petrece gândirea și întreprinderea unor acțiuni, limba ajută la pătrunderea în acest sistem. Lakoff și Johnson au demonstrat în baza unor evidențe lingvistice că cea mai mare parte a sistemului conceptual are o natură metaforică, găsim o cale de identificare detaliată a metaforelor care structurează felul în care percepem, gândim și acționăm.

Asemenea metafore se numesc *metafore conceptuale* și sunt reflectate în limbajul cotidian printr-o serie de expresii lingvistice. Metafora conceptuală este formată dintr-un domeniu conceptual țintă A (abstract) și dintr-un domeniu conceptual sursă B (concret), [A este B], semnificând – din unghiul lingvisticii cognitive – înțelegerea unui domeniu conceptual sursă în termenii domeniului conceptual țintă. Între cele două domenii are loc o corespondență conceptuală unidirecțională. Metaforele conceptuale se notează prin majuscule mici, pentru a indica faptul că formula respectivă nu se întâlnește în limbă sub acea formă, întrucât sprijină, din punct de vedere conceptual, expresii lingvistice metaforice. Metaforele conceptuale au fost fixate de partizanii teoriei lingvisticii cognitive. Așadar, în cadrul analizei sunt aduse în discuție o serie de metafore conceptuale, preluate din studiile unor autori precum George Lakoff, Mark Johnson, Mark Turner, Zoltan Kövecses etc.

Potrivit tezei postulate de Lakoff și Johnson, metafora nu este o chestiune ce ține de limbă și de cuvinte – contrar multor definiții ale metaforei – , tocmai pentru că, în acest context, însuși procesul de gândire îi este atribuit un pronunțat caracter metaforic. Astfel, sistemul conceptual este considerat a fi structurat metaforic. O *expresie lingvistică metaforică*, formată dintr-un cuvânt sau dintr-o sintagmă, derivă dintr-o metaforă ce ființează în sistemul conceptual al vorbitorului. Astfel, din perspectiva teoriei cognitive, prin metaforă se înțeleg două concepte metaforice (domeniul conceptual țintă și domeniul conceptual sursă) iar prin expresia lingvistică

² George Lakoff și Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, London, The University Press, 2003, p. 88

metaforică, se înțelege grupul de cuvinte ce derivă dintr-o metaforă conceptuală. Numărul expresiilor lingvistice metaforice poate varia, cu toate că la baza fiecăreia se află doar o singură metaforă conceptuală.

Studiul nu se răsfrânge asupra unei sau a altei poezii în integralitatea ei, ci aprofundează cheștiunea metaforei conceptuale în poezia lui Lucian Blaga, pentru a urmări, apoi, imaginea ei oglindită în limba germană. Fără a surprinde însă întreaga varietate de metafore în poezia blagiană, de interes sunt doar acele expresii figurate a căror imagine apare oarecum deformată, în cel puțin una din variantele germane. Astfel, devine de înțeles că pentru înfăptuirea studiului comparativ criteriul de pornire minim îl constituie existența a cel puțin două versiuni germane ale poeziei analizate.

În vederea exemplificării invocăm titlul poeziei blagiene „*Mi-aștept amurgul*”. Subliniem că aici se nuanțează metafora convenționalizată, de tip structural VIAȚA ESTE O ZI, în cadrul căreia conceptul abstract VIAȚA reprezintă domeniul țintă, iar conceptul concret ZI este domeniul sursă. Potrivit lingvisticii cognitive, interrelația celor două domenii se realizează în baza transferului de conținut din domeniul sursă asupra celui țintă, în vederea unei mai bune înțelegeri a conceptului abstract VIAȚA. În termenii metaforei invocate și în conformitate cu afirmațiile lui Lakoff și Turner, structura tripartită a unei zile se transferă asupra vieții, aceasta, căpătând, din punct de vedere cognitiv, mai multă claritate. Așadar, dimineața reprezintă nașterea respectiv tinerețea, amiaza este echivalentul maturității, iar amurgul este bătrânețea respectiv moartea. Important de menționat în acest loc este faptul că termenul *amurg*, prezent în acest vers, nu realizează singur trimiterea la metafora structurală. Pronumele personal la cazul dativ *mi-* joacă o mare importanță în acest sens, fiind un pilon semantic marcant. Însemnătatea sa se deslușește deosebit de clar în momentul în care pronumele menționat este lăsat la o parte. Omiterea poate interveni destul de ușor, datorită formei sale neaccentuate, formă ce caracterizează mai curând limba română și mai puțin limba germană. Lipsa pronumelui transformă titlul poeziei blagiene în „Aștept amurgul”. De această dată, puterea figurată a cuvântului *amurg* nu este suficientă pentru a susține construcția metaforică oferită de poet. Așadar, propunem includerea metaforei container în discuția noastră, pentru a diferenția între cele două ipostaze amintite. Potrivit metaforei ontologice de tip container, corpul este înțeles în termenii unui recipient, capabil să rețină în sine ceva. Așadar, pronumele personal la cazul dativ *mi-* denotă faptul că în titlul poeziei semnate de Blaga, corpul omenesc este poziționat în centrul atenției. Prin urmare, sensul figurat al

termenului *amurg* este plasat în legătură directă cu trupul, putându-se afirma întocmai că este vorba de amurgul ce se petrece în interiorul corpului (metafora container) și nicidecum de semiîntunericul care se lasă după apusul soarelui pe cer. Precum am menționat mai sus, lipsa pronumelui trimite la o ipostază **non**metaforică, la situația reală a unui amurg în natură. Astfel, alegerea lui Drozdowski „*Auf Dämmerung wart ich*” denotă pierderea deplină a caracterului metaforic al acestui vers, pe când Herrfurth și Poruciuc sunt în favoarea variantei „*Ich erwarte meine Dämmerung*”, din care rezultă cu limpezime faptul că nu poate fi vorba de înserare, în sens propriu.

Într-un alt exemplu din studiul comparativ, extras de această dată din a doua parte, intitulată *Forma*, se impune, de asemenea, chestiunea legată de pronumele personal neaccentuat (în cazul dativ sau acuzativ), însă, de această dată, planul metaforic lăsând locul celui formal. Introducem în dezbatere expresia *frunza-ți jucăușă*, extrasă din versul „și mă dezmierzi cu frunza-ți jucăușă” a poeziei *Gorunul*. Aici forma neaccentuată a pronumelui personal în dativ *-ți* apare conjunctă cu substantivul *frunza*. Urmărind construcția mai sus citată în toate cele nouă versiuni germane ale poeziei *Gorunul*, conchidem că o asemenea diferență morfologică duce la reale provocări translatoricești. Prin urmare, din totalul celor nouă variante germane, în șase s-a omis în întregime forma neaccentuată a pronumelui personal la persoana a II-a singular dativ, cu toate că s-ar fi putut înlocui cu un pronume posesiv în dativ din limba germană, fără ca forma atonă să reprezinte un obstacol de netrecut. Aceste variante sunt: „und du mit *tänzelnden Blättern mich kostest?*” (Franyo – varianta 1), „den du kost mit *spielerischen Blättern?*” (Drozdowski), „Und du mit *schaukelnden Blättern mich kostest?*” (Franyo – varianta 2), „und du mich kost im *Flüsterspiel der Blätter?*” (Aichelburg), „du mich liebkost mit dem *spielerischen Laub?*” (Roth), și „von dir liebkost mit *spielerischen Blättern?*” (Herrfurth). În două variante românescul *-ți* a fost substituit în limba germană prin pronumele posesiv la persoana a II-a însă la cazul genitiv *deines*, în varianta lui Pastior „umspielt von der Liebkosung *deines Laubs?*”, iar la cazul nominativ *dein*, în traducerea lui Hollinger „und mich umschmiegt *dein Laub* und wie im Tanze?”. Echivalentul cel mai apropiat al românescului *-ți*, și anume pronumele posesiv la persoana a II-a singular dativ *deinem*, apare doar în una din cele nouă versiuni. Astfel, conform acestor criterii, traducerea lui Poruciuc „und du mich mit *deinem spielenden Laub* streichelst?” este cea mai apropiată de original.

Exemplele selectate din cele două părți ale studiului comparativ îndreaptă atenția asupra unor neconcordanțe traductologice, unele cauzate de alegeri mai mult sau mai puțin reușite ale traducătorilor, iar altele, de anumite impedimente impuse de cele două limbi. Se accentuează în analiza de față îndemnul de a integra, pe lângă nivelul de adâncime al textului – fondul – și cel de suprafață – forma –. Importanța acestei opțiuni nu se justifică doar din perspectiva complementarității studiului, ci și din unghiul posibilităților pe care le oferă limba română și limba germană traducătorilor în vederea realizării unor suprapuneri ireproșabile. Am subliniat în prima parte – fondul – o deschidere reciprocă a celor două limbi, pe când în a doua parte – forma – am indicat o serie de situații ce îngreunează o echivalență ridicată între original și traducere, atunci când accentul cade asupra poeziei.

Aducând în discuție, prin exemple izolate, situații lingvistice specifice limbii române, se adeverește totuși că poezia blagiană nu este intraductibilă, cu toate că traducerea nu poate fi considerată un proces de substituție fără pierderi.

Traduceri în limba germană din poezia lui Lucian Blaga

- ◆ Revista *Die Brücke*, nr. 2, Cernăuți, 21 mai 1922.
- ◆ Revista *Die Brücke*, nr. 4, Cernăuți, 3 iunie 1922.
- ◆ Ziarul *Cernowitz Allgemeine Zeitung*, aprilie 1927.
- ◆ *Rumänische Dichter: Eine Anthologie zeitgenössischer Lyrik*, tradus și editat de Zoltan Franyó, ed. Genius, Timișoara, 1932.
- ◆ *Rumänische Lyrik. Eine Auswahl übersetzt und herausgegeben von Zoltán Franyó*, Viena, ed. Bergland, 1969.
- ◆ Franyó, Zoltán *Mich reut es nicht ... Nachdichtungen aus der rumänischen und Weltliteratur*, București, ed. Kriterion, București, 1987.
- ◆ *Panorama moderner Lyrik. Gedichte des 20. Jahrhunderts in Übersetzungen*, Gütersloh, ed. Sigbert Mohn, 1960.
- ◆ *Mareele sufletului [Gezeiten der Seele]*, trad. Georg Drozdowski, Freiburg im Breisgau, Biblioteca și Institutul Român, 1963.
- ◆ *Mareele sufletului [Gezeiten der Seele]*, ed. bilingvă româno-germană, trad. Georg Drozdowski, Cluj-Napoca, Dacia, 2003.
- ◆ *Lucian Blaga. Ausgewählte Gedichte*, trad. Oskar Pastior, București, ed. Tineretului, 1967.
- ◆ *Cele mai frumoase poezii. Lucian Blaga. Poeme*. Ediție bilingvă, trad. Wolf von Aichelburg, București, Albatros, 1974.
- ◆ *Lucian Blaga. Der wunderbare Samen*, trad. și cuv. înainte de Wolf von Aichelburg, București, ed. Universal Dalsi, 1998.
- ◆ *Rumänische Gedichte von Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu*, Tübingen și Basel, ed. Horst Erdmann, 1975.
- ◆ *Am Abgrund aller Fernen. Sechs rumänische Lyriker des 20. Jahrhunderts*, trad. W. Aichelburg, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1996.
- ◆ *Lucian Blaga. Tristețe metafizică. Metaphysische Trauer* trad. Aichelburg, Drozdowski, Franyó, Herrfurth, Pastior, ed. bilingvă, București, Grai și suflet—Cultura națională, Departamentul Informațiilor Publice al Guvernului României, 1995.
- ◆ *Rumänische Dichter: Anthologie* ed. Matei Albastru și Virginia Carianopol, București, România Press, 1998.

- ◆ *Antologia lirică Orfeu. Rumänische Dichter. Von Eminescu bis zur Gegenwart. Lyrikanthologie*, ed. Matei Albastru, București, România Press, 2001.
- ◆ *Lucian Blaga. Poeme / Gedichte*, ed. bilingvă, trad. Ruth Herrfurth, București, ed. Minerva, București, 1980.
- ◆ Traduceri nepublicate ale lui Rudolf Hollinger.
- ◆ *Meridian Blaga 3*, trad. Hans Dama, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2003.
- ◆ *Lucian Blaga. Poemele luminii* ed. trilingvă, trad.germ. Anneliese Poruciuc/Adrian Poruciuc, Iași, Ars Longa, 2007.
- ◆ *Lucian Blaga. Pașii profetului* ed. trilingvă, trad.germ. Anneliese Poruciuc/Andrea Bargan, Iași, Ars Longa, 2008.
- ◆ *Lucian Blaga. În marea trecere* ed. multilingvă, trad.germ. Anneliese Poruciuc/Andrea Bargan, Iași, Ars Longa, 2009.
- ◆ *Lucian Blaga. Lauda somnului* ed. multilingvă, trad.germ. Anneliese Poruciuc/Andrea Bargan, Iași, Ars Longa, 2010.
- ◆ *Lucian Blaga. La curțile dorului* ed. multilingvă, trad.germ. Anneliese Poruciuc/Andrea Bargan, Iași, Ars Longa, 2011.
- ◆ *Lucian Blaga. La cumpăna apelor* ed. multilingvă, trad.germ. Anneliese Poruciuc/Andrea Bargan, Iași, Ars Longa, 2012.